

Σχετικιστικές προσεγγίσεις.

Το τι εννοούμε ως πραγματικότητα δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητο από την ανθρώπινη συνείδηση.

Η επιστήμη είναι μια εννοιολογική παράδοση όπως άλλες (θρησκεία και μεταφυσική) και δεν έχει προνομιακή θέση σε σχέση με αυτές (Feyerabend).

Μια τέτοια προσέγγιση δίνει ιδιαίτερη σημασία στον τρόπο που τα ίδια τα άτομα ερμηνεύουν τον κόσμο τους και προκρίνει τις ποιοτικές μεθόδους έρευνας σε σχέση με τις ποσοτικές.

Η ερευνητική διαδικασία θεωρείται ότι δημιουργεί υποθέσεις εργασίας και όχι αναλλοίωτα εμπειρικά γεγονότα.

Κοινωνικός κονστρουξιονισμός/ συνδομισμός.

Στόχος του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι να κατανοήσει τις διαφορετικές κοινωνικές κατασκευές του νοήματος και της γνώσης.

Οι συμμετέχοντες θεωρείται ότι «βοηθούν» στην κατασκευή της πραγματικότητας μαζί με τους ερευνητές.

Ο Κοινωνικός Συνδομισμός μας καλεί να εξετάσουμε κριτικά τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τον κόσμο και ο οποίος για εμάς θεωρείται «δεδομένος». Αμφισβητεί με άλλα λόγια την παραδοχή ότι οι παρατηρήσεις που κάνουμε για το φυσικό μας κόσμο μπορούν να μας αποκαλύψουν την αντικειμενική του φύση. Με άλλα λόγια δεν παραδέχεται ότι μπορεί να υπάρξει μια γνώση για τον κόσμο μας που να βασίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια.

Ο τρόπος που καταλαβαίνουμε τον κόσμο είναι άμεση συνάρτηση του πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο ζούμε και της ιστορικής διαδρομής που αυτό έχει χαράξει.

Η γνώση δημιουργείται και διατηρείται μέσα από κοινωνικές διαδικασίες. Η γνώση μας για τον κόσμο «κατασκευάζεται» μεταξύ των ανθρώπων στις καθημερινές τους συνομιλίες και συνενυρέσεις.

Η γνώση και η δράση συμβαδίζουν. Η διαπραγματευόμενη γνώση μας για τον κόσμο μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Οι διαφορετικές κατασκευές του κόσμου όμως οδηγούν τα άτομα να προβούν και σε συγκεκριμένες δράσεις.

Ανάλυση λόγου.

Ο όρος «λόγος» έχει χρησιμοποιηθεί με πολλά διαφορετικά περιεχόμενα. Ως «λόγο» θα ορίσουμε όλα τα είδη προφορικής αλληλεπίδρασης, επίσημης και ανεπίσημης καθώς και τα είδη γραπτών κειμένων.

Τα θεμέλια της ανάλυσης λόγου.

Η θεωρία των γλωσσικών πράξεων (Austin, 1961; 1962).

Κάποια είδη προτάσεων είναι σημαντικές όχι για το νόημα τους αλλά για αυτό που κάνουν.

Όλα τα εκφωνήματα και δηλώνουν και επιτελούν πράγματα.

Οι προτάσεις έχουν συγκεκριμένο νόημα.

Μια πρόταση εκφωνείται με μια συγκεκριμένη ισχύ. Μπορεί να είναι εντολή, παράκληση ή ακόμα και ερώτηση.

Μια πρόταση μπορεί να έχει κάποια αποτελέσματα.

Η βασική συνεισφορά της θεωρίας των γλωσσικών πράξεων είναι ότι η γλώσσα δεν θεωρείται πλέον ένα αφηρημένο σώμα όπως οι λογική, αλλά ως ανθρώπινη πρακτική. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να κάνουν «πράγματα».

Εθνομεθοδολογία (Garfinkel, 1967).

Η μέθοδος αυτή ενδιαφέρεται για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατανοούν και παράγουν την καθημερινή ζωή.

Όπως και οι επιστήμονες, έτσι και οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν τι συμβαίνει σε κάθε κατάσταση και προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν αυτή την κατανόηση για να παραγάγουν τη δική τους συμπεριφορά.

Η έρευνα του Weider στον ξενώνα τοξικομανών. Υπήρχαν άτυποι κανόνες οι οποίοι καθόριζαν τις σχέσεις των τροφίμων. Οι κανόνες όμως αυτοί ήταν εύπλαστοι, είχαν ισχύ κίνητρου για δράση.

Ο κώδικας σύμφωνα με τον Wieder θα έπρεπε να αποτελεί ο ίδιος θέμα μελέτης. Θα έπρεπε να εξετάζεται η χρήση του κώδικα από τους τροφίμους στην ομιλία τους.

Η φύση και το νόημα της ομιλίας δεν είναι προδιαγεγραμμένο αλλά αναπαράγεται και ανακατασκευάζεται ανάλογα με την περίπτωση.

Ο λόγος είναι αναστοχαστικός. Δεν περιγράφει απλά γεγονότα και καταστάσεις αλλά αποτελεί ενεργό στοιχείο των πράξεων και των καταστάσεων αυτών.

Έτσι οι τρόφιμοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον κώδικα με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά για να επιτύχουν τους δικούς τους σκοπούς.

Το νόημα των φράσεων δεν είναι προδιαγεγραμμένο αλλά αλλάζει ανάλογα με τα συμφραζόμενα.

Εξετάζουμε πως η γλώσσα δρα πρακτικά μέσα στο πλαίσιο δράσης της.

Σημειολογία (Saussure; Barthes, 1972).

Υπάρχει ένα υποκείμενο σύστημα κανόνων αποδεκτών ακολουθιών και συνδυασμών, το οποίο είναι σε θέση να παράγει και να κάνει κατανοητά τα πολιτισμικά φαινόμενα.

Στη γλώσσα υπάρχουν οι έννοιες (σημαίνουν) και οι ηχητικές μορφές τους (σημεία). Η σχέση μεταξύ των δύο είναι αυθαίρετη.

Η γλώσσα αποτελεί ουσιαστικά ένα σύστημα σχέσεων.

Για τον Barthes τα σημεία μπορεί να αποκτούν και σημαίνοντα δεύτερης τάξης, να αποκτούν δηλαδή νέα ευρύτερα νοήματα.

Τα νοήματα που αποκτούν τα σημεία δεν είναι προκατασκευασμένα, αλλά αυθαίρετες κοινωνικές συμβάσεις.

Το νόημα των λέξεων προκύπτει μέσα από ένα σύστημα αντιθέσεων και διαφορών. Έτσι πολλές φορές αυτό που είναι απόν είναι εξίσου σημαντικό με αυτό που είναι παρόν για να κατανοήσουμε το λόγο.

Βασικά συστατικά της ανάλυσης λόγου.

Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να κάνουν πράγματα.

Η ανάλυση της λειτουργίας δεν είναι ένα απλό ζήτημα κατηγοριοποίησης των διαφόρων αποσπασμάτων αλλά εξαρτάται από την «ανάγνωση» των συμφραζομένων από τον αναλυτή.

Οι περιγραφές των ατόμων παρουσιάζουν μεταβλητότητα. Αυτή θα εξαρτάται από τη λειτουργία του λόγου ανάλογα δηλαδή από το σκοπό της συνομιλίας.

Η γλώσσα χρησιμοποιείται για να «κατασκευάσει» εκδοχές του κοινωνικού κόσμου.

Ο όρος κατασκευή είναι εύστοχος για τρεις λόγους.

1. Υποδηλώνει ότι οι περιγραφές γεγονότων κατασκευάζονται από προϋπάρχουσες γλωσσικές «πρώτες ύλες».
2. Ο όρος κατασκευή υπονοεί μια ενεργή επιλογή. Διαλέγουμε από τα προϋπάρχοντα υλικά ποια θα χρησιμοποιήσουμε.
3. Η έννοια της κατασκευής τονίζει το δραστικό, επιπτώσιακό χαρακτήρα των αναφορών. Οι αναφορές είναι αυτές που «κατασκευάζουν» την πραγματικότητα.

Βέβαια ορισμένες φορές τα άτομα μπορεί να αναφέρουν αυτό που τους «έρχεται» φυσιολογικά μέσα σε μια συζήτηση.

Το ίδιο φαινόμενο μπορεί να περιγραφεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους.

Δεν υπάρχει ακόμη ένας αλάνθαστος τρόπος να αντιμετωπίσουμε την μεταβλητότητα των αναφορών και να εξακριβώσουμε «ακριβείς» από μη αληθείς αναφορές.

Οι κατασκευαστικοί και ευέλικτοι τρόποι με τους οποίους χρησιμοποιείται η γλώσσα θα πρέπει να αποτελέσουν οι ίδιοι κεντρικό θέμα μελέτης.

Λογοδότηση. Τα άτομα όταν ομιλούν πρέπει να παρουσιάζουν τις απόψεις τους ως δικαιολογημένες, να δίνουν δηλαδή εξηγήσεις.

Οι άνθρωποι πρέπει να διαχειριστούν το δίλημμα του ρητορικού συμφέροντος: θα πρέπει να δείξουν ότι οι απόψεις τους δεν υποκινούνται από το προσωπικό τους συμφέρον αλλά είναι αποτέλεσμα λογικών διεργασιών.

Οι λογοδοτήσεις μπορεί να επιτευχθούν με διαφορετικές ρητορικές στρατηγικές ή ρητορικά σχήματα.

Τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια είναι επαναλαμβανόμενα συστήματα όρων που χρησιμεύουν στο χαρακτηρισμό και την αξιολόγηση δράσεων, συμβάντων και άλλων φαινομένων. Συγκροτούνται από ένα περιορισμένο φάσμα όρων με συχνά συγκεκριμένα ρητορικά σχήματα λόγου ή μεταφορές.

Τα δέκα βήματα της ανάλυσης λόγου.

1. Η διατύπωση των ερωτημάτων.

Με την ανάλυση λόγου μπορούμε να εξετάσουμε μια ποικιλία από διαφορετικές λεκτικές συνδιαλλαγές, όπως καθημερινές συνομιλίες μέχρι λόγους πολιτικών.

Αυτό που εξετάζουμε είναι ο λόγος αυτός καθ' εαυτός και δεν προσπαθούμε να «ανακαλύψουμε» γνωστικές ή άλλες δομές που κρύβονται πίσω από το λόγο.

Δε μας ενδιαφέρει να ανακαλύψουμε το κατά πόσο οι αναφορές των συμμετεχόντων μας είναι ακριβείς ή αληθείς.

Αυτό που μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε είναι το πως συγκροτείται ο λόγος και το τι επιτυγχάνεται με αυτή την κατασκευή.

2. Η επιλογή του δείγματος.

Η μέθοδος της δειγματοληψίας που ακολουθείται στην ανάλυση λόγου είναι αρκετά διαφορετική από ότι σε ποσοτικές προσεγγίσεις.

Λίγες συνεντεύξεις μπορεί να μας δώσουν πολλά και πλούσια δεδομένα χωρίς να χρειάζεται να έχουμε ένα πολύ μεγάλο δείγμα. Μεγάλα δείγματα δεν προσφέρουν στην αξιοπιστία των αποτελεσμάτων όπως στις ποσοτικές προσεγγίσεις.

Ρόλο παίζει το βασικό ερευνητικό μας ερώτημα.

Το δείγμα μας μπορεί να διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της συνέντευξης. Όταν επέλθει ο πληροφοριακός κορεσμός τότε σταματούμε τις συνεντεύξεις.

Εάν ερευνούμε κείμενα γύρω από ένα συγκεκριμένο ζήτημα τότε όλο το σώμα των κειμένων θα αποτελεί το υλικό μας.

3. Συλλογή και καταγραφή δεδομένων.

Ο ερευνητής μπορεί να επιλέξει υλικό στο οποίο ο ίδιος δεν έπαιξε κανένα ρόλο στη δημιουργία του όπως καταγεγραμμένες συνομιλίες, πολιτικές ομιλίες, γραπτά κείμενα κ.α.

Το υλικό αυτό έχει το πλεονέκτημα ότι δημιουργείται μέσα σε «φυσικά» πλαίσια.

Υπάρχουν δύο βασικά προβλήματα με τη συλλογή αυτού του υλικού.

α. Πως θα γίνει η καταγραφή

β. Κατά πόσο είναι ηθικό να υπάρχει μια τέτοια καταγραφή.

4. Η συνέντευξη.

Οι συνεντεύξεις αφήνουν περιθώρια στον ερευνητή για μια πιο ενεργή παρέμβαση στην παραγωγή των αποτελεσμάτων.

Στις συνεντεύξεις που κάνουμε στην ανάλυση λόγου μας ενδιαφέρει πρώτιστος η μεταβλητότητα στο λόγο και όχι οι κανονικότητες.

Οι συνεντεύξεις που συνήθως χρησιμοποιούνται και διευκολύνουν την παρουσία της μεταβλητότητας είναι οι ανοιχτές ημιδομημένες ή μη δομημένες συνεντεύξεις.

Ο συνεντευκτής μπορεί να κάνει περισσότερες παρεμβάσεις και να ζητά εξηγήσεις από τους συμμετέχοντες. Μπορεί επίσης να ζητά και διευκρινήσεις.

Στην ανάλυση λόγου ο λόγος του ερευνητή που διεξάγει τη συνέντευξη αποτελεί επίσης αντικείμενο ανάλυσης καθώς η συνέντευξη αποτελεί μια συνομιλιακή συνεύρεση.

5. Απομαγνητοφώνηση.

Όταν δουλεύουμε με συνεντεύξεις ή ομάδες εστίασης πρέπει να απομαγνητοφωνούμε το σύνολο των συνεντεύξεων.

Η απομαγνητοφώνηση δεν είναι απλά μια καταγραφή των λέξεων αλλά μια κατασκευαστική και συμβατική δραστηριότητα.

Πέρα από τις λέξεις και τις προτάσεις στην απομαγνητοφώνηση ορισμένες φορές χρειάζεται και η αναπαράσταση των ήχων και συνθηκών της συνέντευξης.

Συνήθως όταν ο ερευνητής δεν δίνει έμφαση στα παραγλωσσικά στοιχεία η αναλογία χρόνου κασέτας- απομαγνητοφώνησης είναι ένα προς δέκα. Όταν χρησιμοποιείται το πλήρες σύστημα Jefferson μπορεί να φτάσει 1 προς είκοσι.

Το αν θα χρησιμοποιήσουμε το πλήρες σύστημα Jefferson εξαρτάται από την ανάλυση που θέλουμε να κάνουμε, καθώς το σύστημα αυτό καθιστά το λόγο δυσανάγνωστο για το μη ειδικευμένο μάτι.

6. Κωδικοποίηση.

Στόχος της κωδικοποίησης δεν είναι η ανάλυση αλλά η συμπίεση των δεδομένων ώστε να είναι εύκολα διαχείριση.

Οι κατηγορίες που χρησιμοποιούμε είναι άρρηκτα δεμένες με τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουμε θέσει.

Η κωδικοποίηση θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει όσο το δυνατό περισσότερες περιπτώσεις και να μην αποκλείει δεδομένα.

7. Η ανάλυση.

Η ανάλυση απαιτεί επίμονο και επαναλαμβανόμενο διάβασμα των δεδομένων. Έπειτα αρχίζει να αναδύεται ένα μοτίβο δεδομένων.

Βασικό στοιχείο στην ανάλυση είναι η αναστοχαστικότητα. Κατά την ανάλυση ο ερευνητής διερωτάται γιατί διαβάζει τα δεδομένα με το συγκεκριμένο τρόπο ποιες είναι οι δικές τους υποκείμενες παραδοχές.

Η πρώτη φάση της ανάλυσης έχει να κάνει με την αναγνώριση μοτίβων στα δεδομένα. Στη δεύτερη φάση εξετάζουμε τη λειτουργία και τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων γλωσσικών στοιχείων.

8. Επικύρωση.

- A. Συνοχή. Η εξήγηση θα πρέπει να καλύπτει το γενικότερο μοτίβο αλλά και τις μικροακολουθίες. Η ανάλυση θα πρέπει να επεξηγεί και τις διαφορές και εξαιρέσεις.
- B. Προσανατολισμός των συμμετεχόντων. Δίνουμε έμφαση σε αυτό που τα άτομα τα ίδια θεωρούν σημαντικό και το δικό τους τρόπο κατανόησης.
- Γ. Νέα προβλήματα. Τα δεδομένα θα πρέπει με τη σειρά τους να οδηγούν στα επόμενα δεδομένα που και αυτά θα απαιτούν εξήγηση.
- Δ. Γονιμότητα. Τα δεδομένα μας θα πρέπει να μπορούν να προσφέρουν εξηγήσεις και σε άλλα φαινόμενα.

9. Η έκθεση.

Στην έκθεση δεν παρουσιάζουμε απλώς δεδομένα. Παρουσιάζουμε με ξεκάθαρο τρόπο το σκεπτικό μας ώστε να μπορεί να αξιολογηθεί από τον αναγνώστη.

Έτσι το κομμάτι της εμπειρικής έρευνας είναι μεγαλύτερο από τις ποσοτικές έρευνες.

10. Εφαρμογή.

Μπορούμε να διαπιστώσουμε πως κατασκευάζονται τα διάφορα επιχειρήματα και έτσι να μπορέσουμε είτε να τα ενισχύσουμε είτε να τα απορρίψουμε.

Μπορούμε επίσης να δώσουμε τα δεδομένα πίσω στα άτομα της έρευνας ώστε να μπορούν οι ίδιοι να τα επικυρώσουν αλλά και να διαπιστώσουν τις συνέπειες των όσων λένε.